

FONOMIMIKA ÚJRATÖLTVE

JUHÁSZ VALÉRIA

Könyvismertető

Fazekasné Fenyvesi Margit: Olvasástanítás fonomimikával.

Komplex elvű fonomimika című könyvről. Szeged, JGYF Kiadó, 2020.

Hazánkban az 1868-as XXXVIII. törvénycikk írta elő a 6–12 éves korú gyermekek tankötelezettségét az analbetizmus fölszámolására. Ez nem hozott azonnal megfelelő eredményt az iskolába járási hajlandóság miatt: 1868-ban a tankötelezetteknek csak a 48%-a, 1872-ben az 55%-a, 1896-ban a 79%-a, 1913-ban pedig a gyerekek 93%-a járt valóban iskolába (Pukánszky-Németh 1994: 478). A korábbi silabizáló olvasás módszerével az írni-olvasni tanulás meglehetősen nehézkes és hosszadalmas volt. Ahogy Móricz is leírja az Életem regényében: „*És hiába tudtam éppen úgy olvasni a papírról, mint a tanító úr, hogy bicska, ez tilos volt: így kellett betűzni: bö i, bi, cö, sö, csö, bics, kö a ka, bics-ka... bicska.*” Ez a silabizáló módszer nem járt kellő sikerrel, ezért az írás-olvasás tanítás reformja a tömeges népoktatás elindulásakor elkerülhetetlen volt. A silabizáló olvasást felváltotta az írvaolvasatás módszere, ahol előbb írni, majd olvasni tanultak a gyerekek. Az írástanítást hangoztató gyakorlatok előzték meg, ahol a hangot leválasztották a szóról. Ezt a gyakorlatot írta át a fonomimika módszere, amely Tomcsányiné Czukrász Róza nevéhez kötődik. A tanítónő 1884-től tanított a kolozsvári elemi iskolában. Inspiráló környezete arra sarkallta, hogy számos hazai és külföldi munkát olvasson el az olvasástanításról. Ekkor találkozott a francia Gosselin munkájával, aki a fonomimika módszerével tanította az olvasást (Iván 1999). Czukrász Róza saját osztályában Kolozsvárott (1. és 2. osztályban) már az 1890-es évek elején kísérletezett ezzel a módszerrel. 1896-ban megírta az Olvasástanítás testgyakorlatokkal című írását a Család és Iskola című folyóiratba. 1899-ben jelent meg a Phonomimikai előgyakorlatok az olvasás

és írás tanításához. Ettől kezdve járja az országot módszerének népszerűsítéséért, ami eleinte nem aratott osztatlan sikert itthon (Iván 1999), ugyanakkor már a kezdetekkor is számos írást, könyvet ihletett: Jós András, Szabó Antal már 1901-ben méltatják a fonomimikát a Nyírvidékben, majd Munkácsi (Zsurek) Antal (1902) megírja a Képes phonomimika, vagyis: hogyan kapcsoljuk össze az írva-olvasás tanítását a beszéd- és értelemgyakorlatokkal, a magyar nyelv tanításával című könyvét. Ezeket követte Péter János (1903) útmutatója, Csáky Elek munkája (1903, 1904)

Klinda Károly (1905) vezérkönyve, Kozmáék (1906) tankönyve. Peres 1907-ben az olvasás-írás újabb módszereiről szóló tanulmányában így ír a fonemikus olvasástanításról: „A fonomimikusoknál jellemző, hogy minden hangnak van kézjele és meséje; a kézjelben Grosselet követik, de eltérésekkel, a mesében eredetiek. Az *i* hang kézjele pl. a szájhoz merőlegesen tett mutatóujj, meséje pedig arról a kis leányról szól, aki így nevet: *i-i-i*. A jelről a hangnak kell az emlékezetben följúlnia, de nagyon jó, ha a jel alakja a betű-alakhoz hasonlít. Ez az utóbbi kívánság azonban csak ritka esetben realizálható. A fonomimikusok – akik közé Tomcsányiné Czukrász Róza, a már említett Munkácsi Antal és Gábel Gyula sorolható – a legnagyobb agitációt fejtették ki, s eljárásukat leginkább elterjesztették. Meg kell említenem róluk, hogy előbb olvastatnak s aztán íratnak; hogy a szóhangot nem elemzés útján kerestetik ki, hanem valamely természeti hang utánzása alapján önállóan fogatják fel (pl. a *v* nem a *vas* szó első hangja, hanem a mozgó vonat *v* hangja); hogy első olvasási gyakorlataikban a szavak mássalhangzón kezdődök...”

A tantervbe 1925-től vezették be a fonomimikát, és 1950-ig meghatározó módszerré vált az olvasástanításban (Balogh 2017). Czukrász Róza az 1934-es, A fonomimikai módszer Magyarországon című könyvében egységesítette a különböző helyeken megjelent kézjeleket. Tomcsányiné Czukrász Róza 1901-ben munkájáért megkapta az A Société pour l'Instruction et la Protection des Enfants Sourds et Muets ou Arrière-bronzérmét, majd 1927-ben ennek aranyérmét. A francia után munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia 1906-ban Wodianer-díjjal ismerte el. Ma – igen méltatlanul – csak kevesen ismerik a fonomimika módszerét.

A fonomimika az olvasás technikai elsajátítását könnyíti meg a hangoztatással egybekötött kézmozdulatok segítségével. A módszer előbb olvastat és utána ír. Mivel a fonomimika minden korábbi eljárásnál sikeresebbnek bizonyult a maga idejében, Fazekasné Fenyvesi Margit újra elővette, leporolta, megújította és közkinccsé tette, mert a saját és kollégái gyakorlati tapasztalatai azt mutatták, hogy a fonomimika még ma is sikeresnek bizonyul az olvasás- és írástanításban.

Fazekasné Fenyvesi Margit kötete bevezetőjében áttekinti az olvasástanítás eddigi módszereit, összehasonlítja ezek előnyeit és hátrányait: különösen jól körvonalazza az analitikus, szintetikus módszert, amelyhez hozzáilleszti a Meixner-féle újítást. Meixner a fonomimika módszeréhez hasonlóan nem hangleválasztással, hanem önálló hangoztatással alakítja ki a hangképzetet. A hangtanítás elsődlegessége a fonomi-

mika bevezetése óta az olvasástanítás alapelve (Adamikné 2002).

A következő fejezetben sorra veszi azokat az első-sorban kognitív feltételeket, amelyek szükségesek az olvasás megkezdéséhez, illetve bemutatja azon módszereket, amellyel a különböző olvasástanítási eljárások előkészítették az olvasást, ilyen többek között a pálcikás módszer (Mádai–Kertész), a Romankovics-féle hangoztató-elemző-összetevő módszer, Zsolnai nyelvi-irodalmi kommunikáció globális-szintetikus programja vagy a Tolnainé-féle heurisztikus programozású olvasás- és írástanítás, illetve a Meixner-módszer.

A harmadik nagyobb fejezetben tér rá részletesen arra, mit jelent a komplex elvű fonomimika, és sorra veszi a módszer elemeinek indokoltóságát a rendszerben. A komplex, multimodális megerősítés és felidézés asszociatív kapcsolatára építő módszer elemei közt szerepel: a vizuális észlelése a hang kiejtésének: az artikulációs mozdulat, a hang betűképének alakja, az akusztikus oldalról a hang hallható tulajdonságainak megfigyelése, az artikulációs mozdulatok motoros észlelése, illetve a hangképzéshez kapcsolható kinestetikus tapasztalatok.

Az utolsó fejezet rendkívül világos didaktikával, a korabeli fonomimika módszerét modernizálva mutatja be az egyes hangok/betűk megtanításának lépéseit. A hangok-betűk tanítását ábécérendben adja meg a szerző, így mindegyik tankönyvhöz illeszthető a módszer, mert jól kereshetők az egyes betűk.

A hang/betű tanításának a menete: először a fonológiai előkészítés történik meg: hangoztatás, felismerés és differenciálás szájjálás alapján. Ezután következik a vizuális előkészítés: auditív szintézis, téri tájékozódásos feladatok majd jön a ráhangolódás (modernebb, újabb mesékkel, dalokkal, versekkel). Ezt követi a komplex egyidejű asszociáció: fonomimika (mindig bal kézzel mutatják a hangot/betűt jelölő jelet), ekkor történik meg az akusztikus megerősítés: a hang hangoztatása, illetve a vizuális megerősítés: a hang száj- és nyelvállásának megfigyelésével, s végül a betű írása következik. A tanítás után megerősítő akusztikus és vizuális differenciáló gyakorlatok következnek, ezt segíti a „leckék” végén lévő szógyűjtemény is.

A részletesen kidolgozott módszer bármely más módszerhez is illeszthető. A könyv olvasmányosságát segítik a törzsszövegbe illesztett történetecskék.

A fonomimika módszerével, mivel a jel mindig valamilyen történethez vagy szituációhoz kötődően akusztikus, illetve vizuális alapon asszociálja a hangot/betűt, a kisgyermek nagyon gyorsan és könnyen tanulják meg az önálló hangok/betűk képzetét, illetve ezek összeolvasását.

IRODALOM

- Adamikné Jászó Anna (2002): *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Budapest. Trezor Kiadó.
- Balogh Gergő (2017): *Gondolkodás és beszéd, írás és olvasás kultúrtechnikái a magyar népiskolai oktatásban, 1869–1925*. Irodalomtörténet. 98. évf. 2. sz. 252–276.
- Csáky Elek (1903): *Az ABC kezdete. Hangoztatási és írási előgyakorlatok 16 hangzóval a phonomimika szerint. Kezdő tanulók számára*. Budapest. Lampel Róbert Kiadó.
- Csáky Elek (1904): *Vezérkönyv „Az ABC kezdete” című kézikönyv használatához. Hangoztatási és írási előgyakorlatok 16 hangzóval a phonomimika szerint*. Budapest. Lampel Róbert Kiadó
- Iván László (1999): *Tomcsányiné Czukrász Róza a magyar fonomimika megteremtője*. Könyv és Nevelés. 1. évf. 2. szám.
- Jósa András (1901): *A phonomimika*. Nyírvidék. 47. szám.
- Klinda Károly (1905): *Az olvasás, írás vezérkönyve a phonomimika szerint*. Budapest. Szent István-Társulat.
- Kozma László–Somogyi Béla–Szöllősi Jenő–Ember János (1906): *Első könyvem. Hangoztató abc és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára*. Az új tanterv szerint írták. Budapest. Lampel Róbert Kiadó.
- Munkácsi (Zsurek) Antal (1902): *Képes phonomimika, vagyis: hogyan kapcsoljuk össze az írva-olvasás tanítását a beszéd- és értelemgyakorlatokkal, a magyar nyelv tanításával*. Ungvár. Jäger Bertalan könyv.
- Peres Sándor (1907): *Újabb mozgalmak az írás és olvasás tanításában*. Magyar Paedagogia. 16. évf. 1. sz. 3–4. o.
- Péter János (1903): *„Eljárásom” a phonomimika segítségével való olvasás tanításában. Részletes útmutatás az olvasás tanításának új módja szerint. A hangkiejtés, a hang, a betű és a mimikai jel közötti okozati összefüggés, a betű személyesítésének alapján*. Galántha.
- Pukánszky Béla – Németh András (1994): *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (1903): *A magyar gyermek első könyve: magyar abc és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára: a phonomimikai módszer szerint*. Budapest. Lampel Róbert K.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (1934): *A fonomimikai módszer Magyarországon*. Budapest. Wodianer.